

Foto: Jesper Secher Olesen

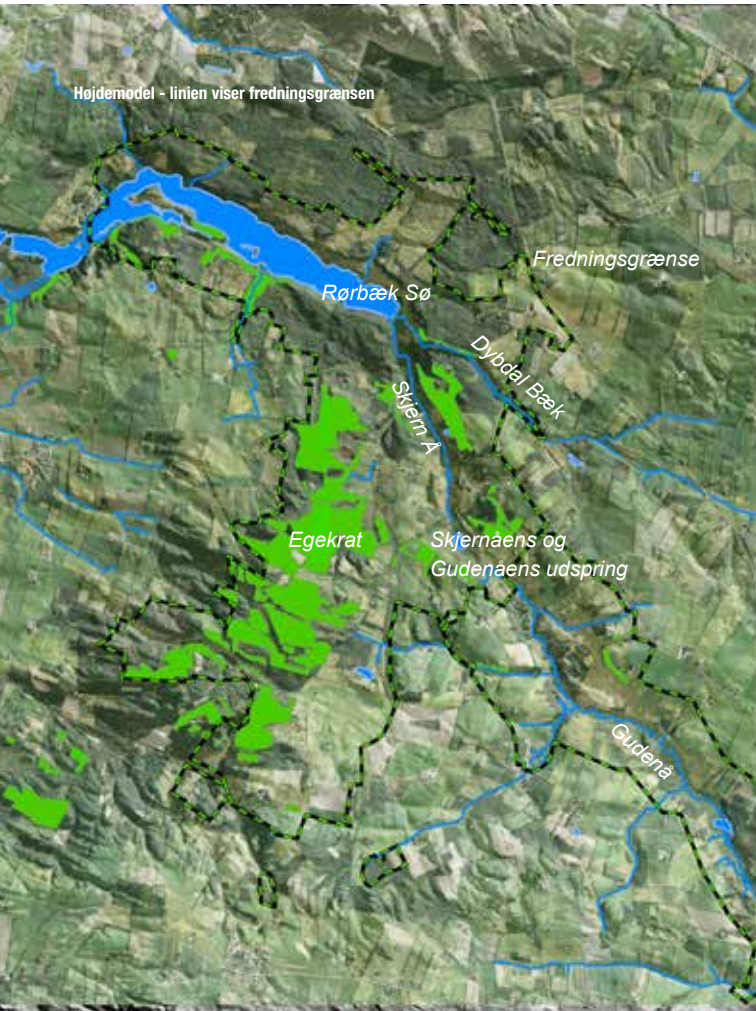
Vandskel og højderyg

I Midtjylland, på den jyske højderyg, udspringer Danmarks to største åer, Gudenåen og Skjernåen, med kun få hundrede meters afstand og løber i hver sin retning mod havet. Samme sted krydser Hærvejen ådalen, hvor den gennem årtusinder har været Jyllands hovedvej nr.1. Egekrattene vokser overalt i landskabet og området er fyldt med spændende kulturhistorie indrammet af smuk og afvekslende natur.

Søerne i en tunneldal

De tre langsøer **Rørbæk Sø**, **Nedersø** og **Kulsø** ligger som perler

på en snor i tunneldalen, som blev skabt ved isens tilbagesmeltni ng under sidste istid. Store isolerede isblokke har ligget tilbage i dalbunden og hindret smelte vandet i at aflejre materiale i de huller, der i dag er langsøerne. To store banker: Kældervej og Fårebanke strækker sig ud fra søens vestende. De er smelte vandaflejring er afsat gennem sprækker i den store isblok som har ligget og udfyldt hele søbassin et. Efter isblokkens bortsmeltni ng lå materialet fra sprækkerne tilbage som øer i søen.

Margrethediget har ligget som en spærring på tværs af Hærvejen kun en km syd for Gudenåen og Skjern Å. Men der er ikke meget spærring forbundet med diget i dag. Oprindeligt har voldgraven haft en dybde på omkring 2 meter og volden en tilsvarende højde. Altså en højdeforskel mellem gravens bund og voldens top på op mod 4 meter. Frederik den 7. lod diget frede i 1861, og han var med, da fredningsstenen blev sat – på egnen husker man stadig bonden Per Limkaster,

der vrissede ad kongen: "Di må fanden raspe mæ ætt gå og trej mi havr nie". Margrethediget har intet med Margrethe den 1. at gøre. Det er sandsynligt, at diget er lavet ca. 200 år efter kristi fødsel/jernalderen. Fra den tid er der i Sønderjylland ligendne voldanlæg, efter mange territoriale stridigheder mellem lokale eller fremmede hære i Danmark.

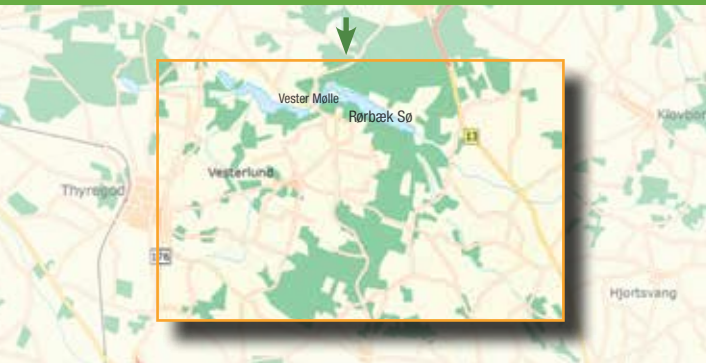
Hærvejen emmer af historie

Mellem Hundshoved og Øster Nykirke ligger en af Hærvejens mest oprindelige strækninger. Det gruslagte Hærvejsspor, som her er fredet for asfaltering, slynger sig mellem bakker og dale forbi gravhøje og tidligere vejspor, der mange steder ligger som hulveje langs den nuværende grusvej. De mange spor fortæller om den betydelige færdsel, der var netop her ved vandskellet på den jyske højderyg. Oksekærer og hestevogne har gennem århundreder slidt sig ned i den sandede jord. I fredstider drev stude drivene deres kvæg mod Sønderjylland, og i krigstider var det især hærskarer, mens vejen var en vigtig pilgrimsroute i middelalderen. Stude driftene havde hus-

ly for natten ved den gamle Hærvejskro Koutrupgård, der for længst er ophørt med at være Hærvejskro og i dag huser Naturcenter Koutrupgård.

Danmarks største egekrat

Egekrattene præger landskabet i kildeområdet. Tinn et Krat er det mest kendte, og sammen med en række små og større egekrat udgør det Danmarks største egekratområde. Nogle af krat tene er rene troldeskove med krogede og forkrøblede stammer. Det kan særligt opleves i Tinn et og Kollemorten Krat. Egekrattene er rester af den oprindelige midtjyske skov. Århundreders hugst gjorde det af med alle andre arter end eg. Skovhugsten

foregik ved stævning – man fældede træet og lod det skyde igen fra stubbene. Hugsten, græssende kreaturers nedbidning af træerne, vestenvind og dårlige jordbundsforhold er i skøn forening årsag til den karakteristiske vækst. Egekrattene er levende kulturminder, der også har en særlig plantevækst, som trives i den lysåbne underskov. Bl.a. vokser masser af blåbær mellem egetræerne.

Fredning, naturskov og pleje

Næsten hele området omkring Rørbæk Sø, Kilderne og Hærvejsskrøget er beskyttet ved fredninger, og store arealer er opkøbt af staten. Derfor er området i dag gennemvævet af attraktive vandreture, i alt

49 km afmærkede stier, og der gøres en særlig indsats for at bevare de gamle egekrat og åbne landskaber. Selvsåede nåletræer spreder sig ind i egekrattene og plukhugst, stævningsdrift og kreaturgræsning er ophørt. En bevaring af egekrattene kræver derfor pleje. Fredningen forpligter både kommunerne og staten til at pleje egebevoksningerne og holde landskabet åbent. Det sker ved at fælde bl.a. nåletræer, birk og gyvel og ved at genindføre de tidligere driftsformer: Stævningsdrift og græsningsskov. Dele af Koutrup og Kollemorten Krat er udpeget som naturskov og skal ligge urørt hen – fri for menneskelig indgriben.

Rørbækgård

1400-tallets Rørbækgård lå på Kældervej. Gården nedbrændte under Svenskekrigene og er siden flyttet ind på fast grund til dens nuværende placering syd for søen. Kampestenskælder en står dog stadig tilbage og har givet navn til banken.

Vandkraft

Flere mølleanlæg har udnyttet vandkraften i den øvre del af Skjernå og Gudenå. De fleste møller er i dag forsvundet og sporene næsten væk, men navne afslører, hvor de har ligget - Stampe mølle, Vester Mølle, Egholm Mølle o.l.

Et af landets første badelande

På engen, hvor Gudenåen har sit udspring, stikker gamle betonfundamenter op gennem græsset. Det er rester af et badeanlæg fra 1930-erne, der udnyttede det friske kildevand. En hævert pumpede kildevandet op og skabte et vandland med svømmebassiner og en kaffepavillon på bakken. Badelandet var en stor attraktion, men måtte lukke efter en badeulykke kort efter Anden Verdenskrig.

Forsidefoto: Jesper Secher Olesen. Udgivet af Naturstyrelsen, Midtjylland og Vejle, Hedensted og Ikast-Brande Kommuner juni 2011. Genoptrykt maj 2012.

NATUR · MILJØ · KULTUR

Midt i vandskellet og kun få hundrede meter til Skjernåens og Gudenåens udløb (Vandretur nr. 7)

Egekrat og Blåbær. Foto's midtersektionen: Gert Hougaard Rasmussen

Rester fra Rørbækgård's kampestenskælder

Badeanlægget ved Gudenåens kilder

Magrethediget

Rørbækgård

Valfart til Skt. Peders Kilde

Lidt øst for Ø. Nykirke springer en kilde der - ligesom kirken - er indviet til Skt. Peder. Beliggenheden ved Hærvejen har præget både kilden og kirkens historie. Pilgrimme har søgt helligkilden for dens helbredende kræfter, og vejfarne har sammen med sognets egne børn i stort tal styrket sig ved kildens vand og et Gudsord i kirken. Fund af brolægning og potteskår fra Jernalderen viser, at kilden har været søgt langt tilbage i tiden. I dag er det engang så frodige kildevæld blot en lille brønd med stillestående vand

Blomster og kronvildt

Egekrat og egehøjskov, tørre og fugtige heder, enge, overdrev og moser med søer og rislende bække gør området til et eldorado for planter og dyr. I egekrattene

igen. Også bynkefuglen kan ses på overdrevene og andre åbne og udyrkede arealer. Misteldrossel, sortspætte og ravn yngler i området, og vandet tiltrækker mange forskellige fuglearter som vandstær, isfugl, fiskeørn og dobbeltbekkasin. I efterårs- og vintermånederne samles mange svømme- og dykænder på Rørbæk Sø.

Vandsalamander og løgfrø

er begge paddler i stærk tilbagegang, men de lever stadig i nogle af vandhullerne i området, og der er gjort en særlig indsats for at forbedre levevilkårene for dem. Oprensning og udgravning af nye vandhuller og udsætning af løgfrøhaletudser har de senere år givet en fin fremgang for løgfrøen i området.

Vandmiljøet i Rørbæk Sø

Rørbæk Sø ligger øverst i vandsystemet. Vandkvaliteten i søen er derfor afgørende for vandmiljøet i søerne der ligger nedenfor: Nedersø og Kulsø. Med naturarealer som nabo har Rørbæk Sø de bedste forudsætninger for at have et rigtigt godt miljø med rent og klart vand, og sådan har det da også været indtil 1960. Sidenhen har Især udledning af næringsstoffer fra dambrug forurenet søen, så vandet i dag er uklart med store algeopblomstringer om sommeren.

En hjælpende hånd

Mere end 76 tons fisk - mest skaller og brasener - er fisket op af Rørbæk Sø i perioden 1994 til 2010 i et forsøg på at genskabe den klare vandede sø. Samtidig er dambrugene opkøbt og nedlagt. I starten af 2000-tallet begyndte søen at vise

tegn på forbedringer. Vandet blev mere klart, og planter kunne igen vokse på søens bund. Desværre ser denne positive udvikling nu ud til at være vendt igen. Vejle og Ikast-Brande Kommuner opfisker fortsat skaller og brasen i marts-april måned for at holde bestanden af plankton-spisende fisk nede, men søplanter har stadig svært ved at gro, og vandet er fortsat uklart. Sidst på sommeren får vandet til en rødlig farve. Det er en

giftig rødbrun algeart, som blomstrer op, og den gør stor skade på vandmiljøet nedenfor Rørbæk Sø.

Skaller og brasener

spiser de smådyr, der lever af alger. Ingen spiser derfor algerne, som får frit spil. Opfiskningen af de store mængder af skaller og brasener hjælper derfor til at forbedre søens naturlige balance.

Naturoplevelser og friluftsliv.

Et stort net af afmærkede stier ialt 49 km og mange offentligt ejede arealer med opholdsrum giver rigtigt gode muligheder for udflugt i det grønne. Med start fra parkeringspladser er der lavet 12 vandreture i kildeområdet og rundt om Rørbæk Sø.

Naturskole og besøgscenter

Centralt i området ligger Naturcenter Koutrupgård. Her er naturskole for skolerne i Vejle, Hedensted og Ikast-Brande, og naturvejledere tilbyder guidede naturture m.m. Nær Koutrup Skov ligger en større primitiv overnatningsplads, der frit kan bruges af Hærvejens vandrere, ryttere og cyklister og i en tidligere grusgrav findes en shelterplads, som kan bookes af skoler, spejdere og andre grupper.

På sydsiden af Rørbæk Sø ligger Ballesbækgård - et besøgscenter med madpakkehus, grillhytte, borde og bænke samt bålpladser. Her er også handicapvenligt toilet og natursti. Som nabo hertil ligger en shelterplads, som kan bookes af skoler, spejdere og andre grupper.

Koutrupgård og Ballesbækgård

ejes og drives af Naturstyrelsen Midtjylland. Mere information findes på www.naturstyrelsen.dk/Lokalt/Midtjylland/, tlf. 75 80 00 07.

Guldblomme. Foto's alle blomster:

Lav skoroner

Gyldenris

Perikon

Soldug

Plettet gøgeurt

Rødrygget tornskade. Foto: Eigil Odgaard

Bynkefugl. Foto: Aage Matthisen

veile

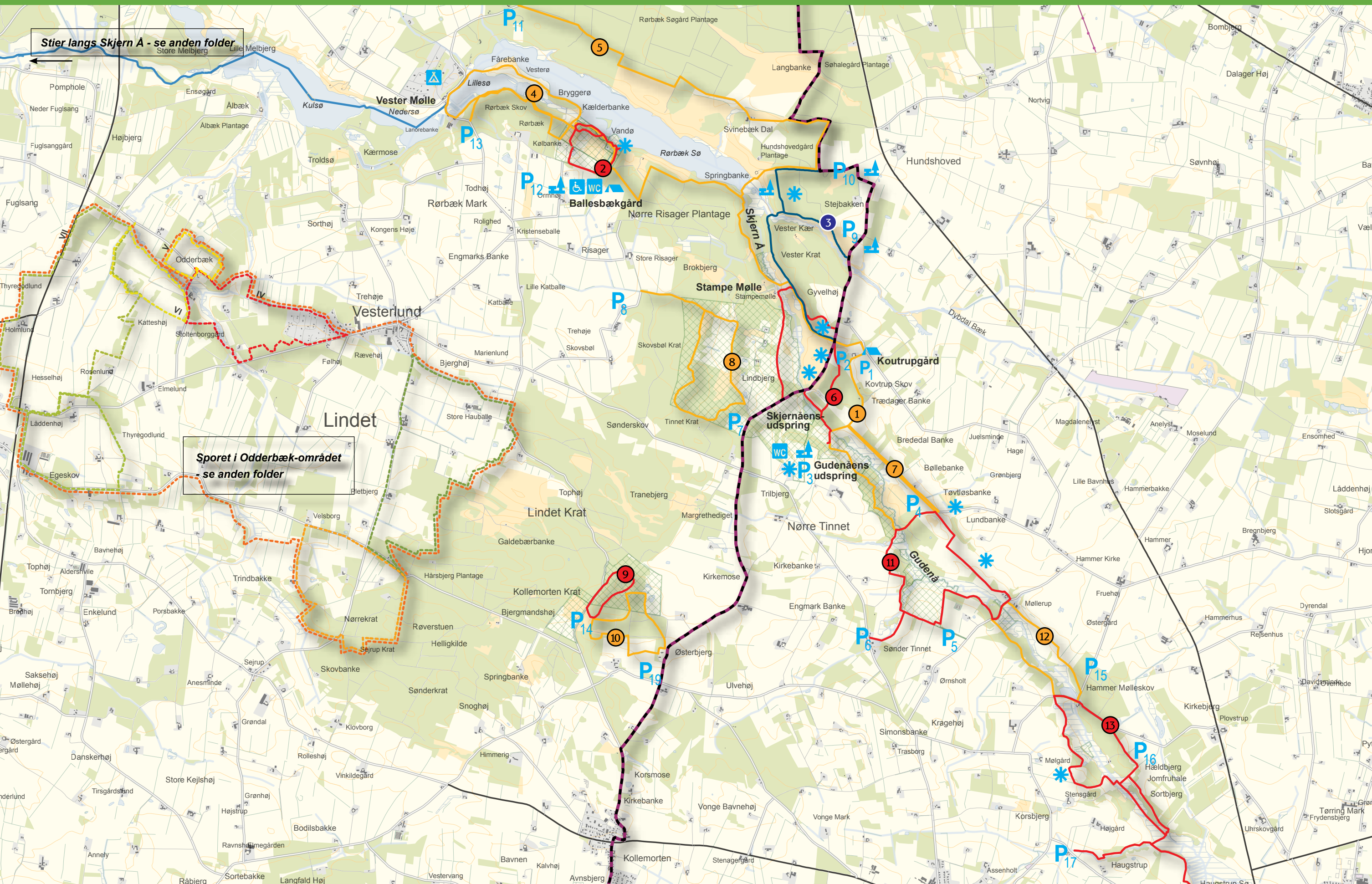
Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Yderligere oplysninger ved kommunerne:
Vejle tlf. 76810000
Hedensted tlf. 79755000
Ikast-Brande tlf. 99604000

HEDENSTED
KOMMUNE

Ikast-Brande
Kommune

Oversigt over vandremuligheder og download af turfoldere på: www.okolariat.dk - friluftskortvejle.dk - hedensted.dk - udinaturen.dk - spor.dk

Vandreture og adgang til området.
Vandreturene følger afmærkede stier og veje, der går gennem både private og offentlige naturområder. Det er mest rundture, og mange kan kombineres til længere ture. Der er i alt ca. 49 km afmærkede ruter.

Naturbeskyttelseslovens almindelige regler for færdsel gælder.

Du må:

- cykle og gå på veje og stier i det åbne land
- cykle og gå på veje og stier i privat skov fra kl. 6 til solnedgang
- gå uden for stierne og færdes om natten på offentlige arealer
- hunde skal føres i snor

Handicapsti og toilet findes ved Ballesbækgård.

Fiskeri

Lystfiskeri med stang fra bredden af Ballesbækgårds jord er tilladt og gratis, dog kræves alm fisketegn.

I kano

For at beskytte naturen og vise hensyn til bl.a. lystfiskeri er kano-sejlads på Gudenåen og Skjernåen kun tilladt på strækningerne nedstrøms Tørring og Vester Mølle i perioden 16. juni - 31. december, på Gudenåen dog til 28. februar. Der kræves adgangstegn, som for Gudenåen fås hos Tørring Teltplads, www.toerringteltplads.dk/tlf.41675800, og for Skjernåen, ved Skjernå Kanofart, www.sk-kano.dk/tlf.75736001.

Transport til området

Busrute 215 kører mellem Vejle-Nr.Sneede-Silkeborg, med afstigning ved Hunds hoved. På skoledage kører lokalrute 508. Oplysninger om ruter og busstider, tlf. 86 12 86 22 og mail www.midttrafik.dk

Cykelrute nr. 32 og 33 går igennem området.

Overnatning

Der er campingplads ved Rørbæk Sø og teltplads ved Tørring, og for vandrere og cyklister findes teltplads ved både Koutrupgård og Ballesbækgård.

Signaturforklaring

	Offentligt areal		Teltplads		Bord og bæk
	Regionale cykelruter		Parkering		Udsigt
	Afmærkede vandreruter med turbeskrivelse		Handicapsti og toilet		Sejlads vandløb
	Stiplede - turbeskrivelser i anden folder				
	Hærvejen				
- 1000 Meter
© Kort og Matrikelstyrelsen. Målforskel 1:30.000

1 Skjernå/Rørbæk Sø (P1 og P2). Turen går forbi Naturcenter Koutrupgård og videre til Ballesbækgård, hvor den forbinder til tur nr. 4 - Kælderbanke, Fårebanke og Rørbæk Skov. Turen er 6,5 km hver vej/ i alt ca. 3½ time frem og tilbage. Afvekslende tur med flotte udsigter over Rørbæk Sø. Ruten går gennem egehøjskov og egekrat, gammel nåleskov, heder og overdrev. I Skjernådalen passerer ellesump og pilekrat. På vejen gennem Nørre Risager Plantage kan man se mange forskellige nåletræsarter - bl.a. skarntydegran, douglas og taks, og på skrænterne langs søen vokser gamle enebær.

2 Ballesbækgård (P12). Rundtur på ca. 2 km/½ time. Turen krydser hede og overdrev, følger stejle egetræsbevoksede skrænter langs Ballesbæks snoede løb, og går langs bredden af Rørbæk Sø med flot udsigt over søen og mod Vandø og Kælderbanke. Ballesbæk-

gård er købt af staten i 1965 og indrettet som besøgscenter med landskabsudstilling, toiletter og opholdsarealer med bål- og grillplads.

3 Dybdal og Skjern Adal (P2, P9 og P10). En krævende rundtur på ca. 3,5 km/1¼ time ad en trampesti gennem kuperede dallandskaber med egekrat og lyngklædte overdrev. Stien følger både dalbunden og toppen af de stejle dalskråninger. På vejen gennem Nørre Risager Plantage kan man se mange forskellige nåletræsarter - bl.a. skarntydegran, douglas og taks, og på skrænterne langs søen vokser gamle enebær.

4 Kælderbanke, Fårebanke og Rørbæk Skov (P12 og P13). Rundtur på ca. 4 km/1½ time ud over bankerne i vestenden af Rørbæk Sø, hvor Fårebanke rejser sig højt over søen og byder på flotte udsigter. En del af ruten følger skrænterne på sydsiden af søen og går bl.a. gennem Rørbæk Skov.

5 Rørbæk Søgård Plantage (P10 og P11). En tur på ca. 4 km hver vej. Følger skovveje gennem plantage og lyngklædte overdrev med store enebærbuske på nordsiden af Rørbæk Sø. Turen fører bl.a. forbi nedkastningspladsen „Yvonne“ fra 2. Verdens Krig. I kombination med gul rute syd for søen bliver turen ca.11 km.

6 Kildeområdet (P2 og P3). Rundtur på ca. 4 km/1 time. Turen går forbi Gudenåens og Skjernåens udspring der ligger få hundrede meter fra hinanden. Skjernåens spæde begyndelse krydses ad Hærvejen, og turen følger Skjernådalen gennem egekrat, overdrev og hedestrækninger med lyng, revling og tyttebær. Turen går gennem Koutrup Skov, der er udlagt som naturskov, og undervejs passerer flere gravhøje og den idylliske Stampe Mølle.

7 Gudenåens udspring (P3 og P4). Tur på ca. 3,5 km/1 time langs Gudenåens spæde begyndelse. Tæt på udspringet passerer resterne af badeanstalten fra 1930'erne. Turen går ad snoede skovstier over små bække, forbi kildevæld og flere steder med flot udsigt over Gudenådalen. Øst for åen følges den gamle møllevej mellem Hammer Mølle og Koutrup. Dalen kranes af en række "falske" bakker - dannet under sidste istid af smeltevandets erosion af det omliggende terræn. Den mest markante er Tøvtølsbanke, som samtidig er et godt udsigtspunkt.

8 Tinnet Krat (P7 og P8). En tur på ca. 3 km/1 time rundt i Tinnet Krat. Ruten følger små stier og skovveje gennem egekrat og forbi åbne græsningsområder. Her vokser blåbær i stor mængde, og mange karakteristiske lav- og plantearter, som trives i den lysåbne skov.

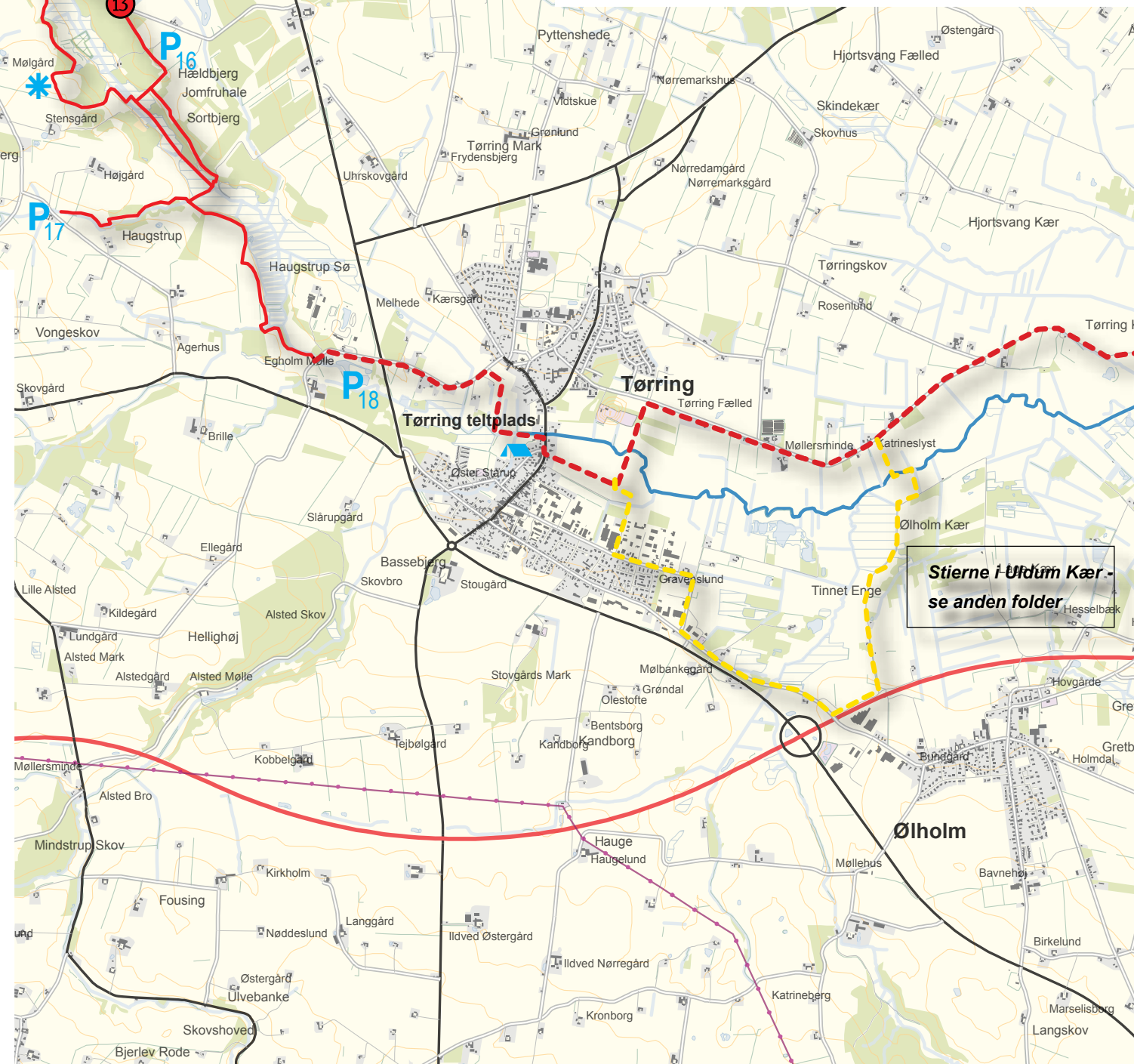
9 Kollemorten Krat (P14). En tur på ca.1,5 km rundt i det meget kuperede Kollemorten Krat, gennem stævnet egekrat og almindelig egehøjskov. Skilte fortæller, hvornår egetræerne sidst er stævnet (skåret ned), så de forskellige faser af stævningsdriftens udvikling kan ses.

10 Øster Nykirke (P19). Rundtur på 5 km/1 time. Med start ved Ø. Nykirke og Skt. Peders Kilde går turen langs skovbryn, småsøer og marker, over lyng- og egeklædte bakker og gennem Kollemorten Krat.

11 Sdr. Tinnet (P4, P5 og P6) 4,5 km/1¼ times rundtur på dalskråningerne langs Gudenåen med gode udsigter – bl.a. fra udsigtspunktet nordvest for Møllerup. På østsiden af åen følges den gamle møllevej mellem Rørbæk Sø og Hammer Mølle. En stiplede rute følger åen og kræver gummistøvler.

12 Møllerup (P15). Tur på ca. 3 km/¾ time. Turen går ad den gamle møllevej langs ådalen og følger vejen over mølledæmningen ved Hammer Mølle. På vestsiden af åen passerer kanten af en pilesump, en granplantage og et lyngbevokset egekrat. Undervejs flot udsigt over den pilebevoksede ådal.

13 Hammer Mølle (P16). Krævende rundtur på ca. 4,5 km/1½ time i kuperet terræn. Ruten går forbi Hammer Mølle og veksler mellem kanten af ådalen og dalbunden. En del af stien er anlagt på en hyld mellem dalbund og agermark, som er dannet af det bortgravede overjord fra brunkulsgnavning. Fra udsigtspunktet nord for Stensgård, 30 m over dalbunden, er en flot udsigt over Gudenådalen. Turen kan forlænges med 3 km frem og tilbage til Egholm Mølle, hvor stien går langs den afvandede Haugstrup Sø.

Stjerne i Uddum Kær - se anden folder